

Nilufar ISAKULOVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

BOJXONA SOHASIGA OID TERMINLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Maqolada bojxona sohasiga oid terminlarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Bojxona sohasiga oid terminlar, bojxona ishi, bojxona nazorati, bojxona menejmenti, tovarshunoslik, xalqaro bojxona huquqi, bojxona yurisprudensiyasi batafsil tahlil qilingan. Muallif tomonidan bojxona statistikasining o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Bojxona, termin, On-line rejimi, bojxona ishi, bojxona nazorati, bojxona menejmenti, tovarshunoslik, xalqaro bojxona huquqi, bojxona yurisprudensiyasi, bojxona statistikasi.

В статье подробно анализируются особенности терминов, относящихся к таможенной сфере. А также, таможенная работа, таможенный контроль, таможенное управление, товароведение, международное таможенное право, таможенная юриспруденция. Автор выявлено особенности таможенной статистики.

Ключевые слова. Таможня, термин, On-line режим, таможенная работа, таможенный контроль, таможенное управление, товароведение, международное таможенное право, таможенное правоведение, таможенная статистика.

The article analyzes in detail the features of terms related to the customs sphere. And also, customs work, customs control, customs management, commodity science, international customs law, customs jurisprudence. The author identified the features of customs statistics.

Key words. Customs, term, On-line mode, customs work, customs control, customs management, commodity science, international customs law, customs jurisprudence, customs statistics.

O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasining Bojxona instituti bojxona organlariga kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, tizim uchun rahbar-kadrlarni tayyorlashga ixtisoslashgan oliy ta'lim va ilmiy-metodik muassasa hisoblanadi. Institut bojxona organlari uchun kadrlarni bazaviy va amaliy professional tayyorlash, shuningdek, ta'lim muddati to'rt yil bo'lgan bakalavrlarni va ta'lim muddati bir yil bo'lgan magistrnlarni tayyorlaydi.

Bojxona sohasida Sh.A. Akramova bo'lajak bojxona xizmati xodimlarida mafkuraviy immunitetni rivojlantirish bo'yicha, F.A. Xakimova xromatografiya usullarini qo'llagan holda Online rejimida bojxona ekspertizasini avtomatlashtirishning tashkiliy mexanizmi bo'yicha, O. Axmedov ingliz va o'zbek tillarida soliq-bojxona terminlarining lingvistik tahlili va tarjima muammolari bo'yicha, S.A. Aripov, I.N. Aslanov, R.A. Turovov, Sh.N. Boymuradov, S.A. Alimbayev, O.Z. Zayniddinov O'zbekistonda bojxona tizimi va uning o'zbek davlatchiligida tutgan o'rni (1991–2001-yillar) bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Sohaviy terminlarning lingvistik va o'qitish metodikasi tadqiqi bilan D.X. Kadirbekova, N.A. Martenova, A.B. Adigeneyeva, D. Kamchebekova, O. Axmedov, P. Nishonov, X. Paluanova, F. Abdullayeva, F. Alimovlar shug'ullanishgan.

Umuman terminologiya ilmiy tushunchalar tizimiga mos keladi. Terminologiyani shunday ta'rifini berish mumkin: bu fan, texnika sohasi, ishlab chiqarish tushunchalari

tizimida ilmiy tushunchalarni aniq va aniq belgilash uchun ishlatiladigan nomlar, soʻz va iboralar majmui.

Terminologiya quyidagi sifatlarga ega boʻlishi kerak: aniq va bir maʼnoli boʻlishi kerak. Odatdagi tildagi soʻzlarning koʻpchiligi polisemiya bilan xarakterlansa, terminologik sistemalarda faqat bitta belgi (soʻz yoki ibora) bir belgi (obyekt, tushuncha)ga mos kelishini taʼminlashga intiladilar. Agar umumiy adabiy tilda sinonimlar (turli tovushli, ammo bir xil yoki juda oʻxshash maʼnoga ega boʻlgan soʻzlar) va omonimlar (bir xil, ammo turli maʼnolarga ega boʻlgan soʻzlar) juda keng tarqalgan, normal hodisa boʻlsa, terminologiyada ular sinonimlar va omonimlardan qutulishga harakat qilishadi.

Terminologiya, lugʻatning boshqa qatlamlaridan farqli oʻlaroq, koʻp jihatdan doimiy tizimli tartibga solish predmeti hisoblanadi. Turli darajalarda: sohaviy (vazirliklar va idoralarning maxsus komissiyalari), davlat va xalqaro – alohida sohaviy tizimlarni tartibga solish, birlashtirish va hatto standartlashtirish boʻyicha koʻplab ishlar amalga oshirilmoqda.

Terminologiya doimiy harakatda boʻladi: unda nimadir yoʻqoladi, terminlar, tushunchalar, taʼriflarning hayot sikli tugaydi. Ular foydalanishdan tushib, eskirgan yoki nomaqbul tushunchalar bilan birga boʻlmaydi. Masalan, fan tarixida "xrematistika", "siyosiy iqtisod" va boshqa yuzlab terminlar ana shunday boʻlgan. "Iqtisod" kabi koʻplab "eski", uzoq-maʼlum terminlar butunlay yangi ilmiy mazmun bilan toʻldirilgan. Tushuncha mazmunidagi bu oʻzgarish baʼzan soʻzning etimologiyasini, yaʼni "maʼno" soʻzini qiyoslasangiz, juda aniq boʻladi.

Terminologiya (lot. dan terminus – chegara, chegara va ...mantiq), maxsus bilim sohasi yoki faoliyat terminlari majmui (tushunchalarini bildiruvchi soʻz va iboralar; masalan, matematik, lingvistik va boshqalar.), shuningdek, tabiiy tilni bilishning turli sohalari (masalan, rus, ingliz va boshqalar).

Haqiqiy terminologiya va terminologik tizimlar (muddatli tizimlar) oʻrtasida farqlar mavjud. Aslida terminologiya maʼlum bir sohada bilimlarni toʻplash va tushunish jarayonini aks ettiradigan oʻz-oʻzidan shakllangan terminlar toʻplamini hosil qiladi.

Termin – (lot.dan. terminus – chegara,) maxsus bilim sohasi yoki faoliyat tushunchasini anglatuvchi soʻz yoki ibora. Bu termin tilning umumiy leksik tizimiga kiritilgan, lekin faqat maʼlum bir terminologik tizim (terminologiya) orqali kiritilgan. Terminning xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- izchillik;
- taʼrifning mavjudligi (koʻpchilik terminlar uchun);
- uning terminologik sohasi ichida monosemlikka moyillik, yaʼni maʼlum bir fan, intizom yoki ilmiy maktabning terminologiyasi (shuning uchun matematika, fiziologiya va tilshunoslikda "funksiya" kabi terminlar odatda intersional deb ataladi);

- ifoda yetishmasligi;
- uslubiy betaraflik.

Bojxona sohasiga oid terminlarning bu xususiyatlari faqat terminologik maydon ichida amalga oshadi, uning tashqarisida termin oʻzining aniq va tizim xususiyatlarini yoʻqotadi. Bojxona sohasiga oid terminlarni quyidagicha oʻziga xos xususiyatlari ishlab chiqildi:

- bojxona ishi;
- bojxona nazorati;
- bojxona menejmenti;
- tovarshunoslik;

-
- xalqaro bojxona huquqi;
 - bojxona yurisprudensiya;
 - bojxona statistikasi.

Xulosa qilib aytganda, til birligi sifatida termin o'sha tilning fonetik va grammatik qonuniyatlariga bo'ysunadi. Terminlarning struktur va semantik xususiyatlari so'z shakllanishi sohasida namoyon bo'lib, unda haqiqiy terminologik modellarga xos bo'lgan alohida formantlarning ixtisoslashuvi yuz beradi. Terminlarning tuzilishini tavsiflash uchun terminning eng kam ahamiyatli komponenti – termin elementi tushunchasidan foydalanamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramova Sh.A. Bo'lajak bojxona xizmati xodimlarida mafkuraviy immunitetni rivojlantirish: Dis. ... ped. fan. dok. – T., 2017. – 248 b.
2. Alimbaev S.A. O'zbekiston Respublikasi bojxona hududida tovar ayirboshlashning tashkiliy-huquqiy muammolari: Dis. ... yuridik. fan. nom. – T., 2003. – 181 b.
3. Aripov S.A. Tashqi savdoni bojxona to'lovlari orqali tartibga solishni takomillashtirish: Dis. ... iqtisod. fan. nom. – T., 2009. – 135 b.
4. Aslanov I.N. Bojxona tizimi faoliyati samaradorligini oshirishda kadrlarning shaxsiy psixologik tayyorgarligi omili (muomala jarayoni misolida): Dis. ... psixol. fan. nom. – T., 2009. – 164 b.
5. Axmedov O. Ingliz va o'zbek tillarida soliq-bojxona terminlarining lingvistik tahlili va tarjima muammolari: Dis. ... filol. fan. dok. – T., 2016.
6. Boymuradov Sh.N. Bojxona sohasida davlat boshqaruvining tashkiliy-huquqiy shakllari: Dis. ... yuridik. fan. nom. – T., 2006. – 161 b.
7. Zayniddinov O.Z. O'zbekistonda bojxona tizimi va uning o'zbek davlatchiligida tutgan o'rni (1991-2001 yillar): Dis. ... tarix. fan. nom. – T., 2002. – 175 b.
8. Терминология науки – система ее научных понятий. Электронный ресурс: <http://econtool.com/terminologiya-nauki-sistema-ee-nauchnyih-ponyatiy.html>. Дата обращения: 10.06.20.
9. Терминология. Электронный ресурс: <https://bigenc.ru/linguistics/text/4188926>. Дата обращения: 10.06.20.
10. Turopov R.A. O'zbekiston Respublikasi bojxona faoliyati samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari: Dis. ... iqtisod. fan. dok. – T., 2006. – 283 b.
11. Hakimova F.A. Xromatografiya usullarini qo'llagan holda Online rejimida bojxona ekspertizasi avtomatlashtirishning tashkiliy mexanizmi: Dis. ... tex. fan. bo'yicha fal. dok. – T., 2018. – 120-9 b.